

гносеологізації буття, пріоритетах загального над одиничним, цілого над окремим.

Треба так само відзначити, що класичне мислення не пішло в минуле відразу, воно властиво і сучасному світоглядю і на даний час співіснує з некласичним розумінням феноменів людського буття, зокрема феноменів влади і права.

Література

1. Гегель Г. Філософія права // Німецька класическа філософія. — М.; Х., 2000. — Т. 1.
2. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2 т. — М.: Мысль, 1964. — Т. 2. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского.
3. Макиавелли П. Государь. — М.: Планета, 1990.
4. Монтескье Ш. О духе законов. — М.: Мысль, 1999.
5. Платон. Держава. — К.: Основи, 2000.
6. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. — М.: Капон-Пресс-Ц, 2000.
7. Цицерон. О государстве. О законах. — М.: Наука, 1965.

УДК 316.485.26

А. О. Фальковський

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕТЕРМІНОВАНОСТІ ТЕРОРИЗМУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Динаміка зростання терористичних актів, що постійно спостерігається протягом другої половини ХХ — початку ХХІ ст., змушує замислитись над проблемою соціальної детермінованості тероризму. Складність та багатовимірність зазначеної проблеми обумовлює необхідність застосування соціально-філософського аналізу в її дослідженні та вирішення багатьох правових, політичних та філософських питань. Розкриття сутності тероризму неможливе без його осмислення на світоглядному рівні, що передбачає визначення онтологічного статусу у сучасній соціальній реальності та виділення чинників його виникнення і розвитку. Крім того, тероризм є настільки мінливим, динамічним, різноманітним в усіх своїх проявах, що постійно спостерігається нагальна потреба у його осмисленні на теоретичному та світоглядному рівні.

Постійно терплячи від тероризму, що спалахує у різних частинах світу, міжнародне співтовариство досі не розробило його загальноприйнятого визначення. Постійно виникають суперечки стосовно визнання певних організацій як терористичних, оцінки різноманітних проявів тероризму. Але соціально-філософський аналіз причин виникнення та розвитку тероризму не може мати раціонального сенсу без опори на чітке виділення об'єкта дослідження та його зв'язку з іншими феноменами соціальної реальності нашого часу. Тому, з гносеологічної точки зору, буде виправданим визначити поняття «тероризм» через його етимологічне походження та інструментальну основу.

Тероризм у наш час стає об'єктом дослідження відомих політологів, юристів,

психологів та філософів. У різних країнах світу відбуваються конференції та «круглі столи», на яких обговорюються різноманітні аспекти проблеми тероризму та можливості застосування міждисциплінарного аналізу у його дослідженні. Для визначення етнокультурних, політичних та психологічних чинників виникнення та розвитку тероризму автором використовувались праці Ю. Габермаса, Д. В. Ольшанського, Є. А. Паїна, В. Г. Федотової. Але, безумовно, новим є обґрунтування безпосередньої залежності між незавершеною модернізацією традиційних суспільств та розвитком тероризму.

Практично в усіх європейських мовах, а також у персидській (фарсі), є слова, які походять від латинського «*terrore*», що в перекладі означає «жах». В українській мові існує два найбільш близьких до цього слова іменника «тероризм» та «терор». Перший найчастіше використовується у юридичній літературі для позначення особливого типу політичного злочину, що використовує насилля та залякування для досягнення конкретних цілей. Поняття «терор» у науковій та публіцистичній літературі має різне значення, але найбільш загальноприйнятим є його застосування для характеристики політики держави, спрямованої на залякування своїх громадян, та використання нелігитимного насилля. Об'єктом нашого дослідження є саме тероризм, як специфічний феномен сучасної соціальної реальності, в аспекті визначення чинників його виникнення та розвитку.

На думку відомого німецького філософа Ю. Габермаса, саме швидка та радикальна модернізація, яку зазнали традиційні мусульманські суспільства, є причиною тероризму [1, 118]. Дійсно, у сучасному світі найбільшу загрозу становлять терористичні організації, ідеологією яких є радикальний іслам (Аль-Каїда та ін.). Вони є особливо небезпечними саме тому, що розглядають увесь світ як сферу своїх інтересів, здійснюючи терористичні акти в Європі та Америці. Найбільш широка соціальна база для терористичних організацій подібного типу існує у країнах Близького та Середнього Сходу. Протягом останніх десятиліть вони зазнавали модернізації у формі вестернізації, тобто спроби екстраполяції західного досвіду, запозичення економічних, політичних, правових та інших моделей. В. Г. Федотова зазначає: «Процес модернізації можна розглядати як процес створення інститутів та відносин, цінностей та норм, який вимагає випереджальної зміни ідентичності людей суспільства, що модернізується та завершується зміною їхньої ідентичності» [2, 22]. Глобалізація, що стає об'єктивною реальністю, також впливає на усі сегменти сучасного світу, у тому числі мусульманські країни. Системні трансформації у різноманітних сферах соціального буття вступають у суперечність з суспільною свідомістю, що сприймає релігію та традиції як основу належного буття. Преференції, які має у традиційних, у тому числі мусульманських, суспільствах релігія та традиції, викликають відторгнення у суспільній свідомості західного досвіду, його адміністративних, політичних, економічних, соціальних, юридичних моделей. Так виникає та формується ідеологія фундаменталізму, що є світоглядною основою тероризму. Боротьба за збереження ідентичності, як реакція на процеси швидкої та радикальної модернізації та глобалізації, є тільки передумовою

тероризму, потенційним чинником його виникнення. Тероризм не можна пояснити виключно через боротьбу за збереження ідентичності та бурхливу реакцію на процеси модернізації та глобалізації, він має більш глибокі психологічні коріння.

Досліджуючи психологію тероризму, Д. В. Ольшанський зазначає: «Тероризм являє собою особливий, деструктивний різновид людської діяльності. Однак, як і будь-яка інша діяльність, вона має тричленну структуру (діяльність — дія — операції), якій відповідають три види підбурюючих стимулів (мотив — мета — умови). Мотив має функції спонукання та формування сенсу для терориста. Серед основних мотивів терористичної діяльності («терористичної праці») виділяють: 1) меркантильні мотиви; 2) ідеологічні мотиви; 3) мотиви перетворення, активної зміни світу; 4) мотив владі над людьми; 5) мотиви інтересу та привабливості тероризму як особливої діяльності; 6) «товариську» мотивацію емоційної прихильності; 7) мотив самореалізації» [3, 162]. Рішення про участь у терористичній діяльності, якщо воно приймається свідомо, є складним екзистенціальним вибором, що включає в себе ставлення до власного життя і смерті, життя і смерті інших осіб. Такий вибір людина робить на основі свого попереднього життєвого досвіду, який формується у суспільстві. Тому мотивацію тероризму можна визначити тільки з точки зору розкриття діалектичної суперечності між індивідом та суспільством. Соціальна детермінованість тероризму складається з комплексу суспільних та індивідуальних чинників та має безпосередній зв'язок з проблемою збереження ідентичності під впливом процесів модернізації та глобалізації.

Спроба швидкої та радикальної модернізації у країнах Близького та Середнього Сходу залишилась незавершеною, але вона призвела до розпаду традиційних зв'язків у суспільстві та створення значних маргінальних прошарків у соціумі. Вони є джерелом для фундаменталістських настроїв та визначаються прагненням ідентифікувати себе на основі спільного ворога, яким виступає сучасне західне суспільство. Саме тому сучасний тероризм не можна безпосередньо пов'язувати з ісламом та мусульманським світом. Він є феноменом, що може виникнути у будь-якому культурному, етнічному та релігійному середовищі, яке зазнає потужного зовнішнього впливу та проходить складний шлях системних трансформацій. Прикладами можуть бути баскський тероризм, що став реакцією на обмеження прав цієї меншини в Іспанії у 1960-ті роки, та діяльність терористичних організацій у Росії у XIX — початку XX ст., модернізація якої також не була завершеною.

Одним з найважливіших чинників виникнення та розвитку тероризму, окрім фундаменталізму, є політичний екстремізм. Слід зазначити, що у публіцистичній та науковій літературі були розповсюджені спроби безпосередньо пов'язати зростання політичного екстремізму з бідністю, соціальними негараздами та низьким культурним рівнем певних регіональних, етнічних та релігійних груп. Але такі теорії не підтверджуються ні історичними прикладами, ні спеціальними дослідженнями. Отже у закритих патріархальних суспільствах, наприклад у бушменів Південної Африки або індіців майя у Мексиці, які знаходи-

лися на дуже низькому рівні економічного та соціального розвитку, не було нічого схожого на політичний екстремізм та тероризм. Водночас ці явища присутні у суспільствах, які вступили на шлях системних трансформацій, вони концентруються у маргінальних прошарках соціуму, що характеризуються поєднанням традиційних та нових культурних рис, неповною зміною статусу та умов життя [4, 114].

Соціальна детермінація тероризму визначається поєднанням багатьох чинників, серед яких найважливішим є процес трансформації соціуму, розпаду традиційних зв'язків та цінностей, поява маргінальних прошарків населення. Вплив ззовні у формі глобалізації та спроби екстраполяції західних політичних, правових, економічних, адміністративних моделей вступає у суперечність з традиційними цінностями, що мають релігійну основу. На персональному рівні відчуття фрустрації та суперечності між людиною та суспільством становлять основу особистої мотивації тероризму. На рівні соціуму передумовами тероризму можна вважати політичний екстремізм та фундаменталізм. Вони виникають як реакція на загрозу втрати ідентичності та відчуження від влади. Синтез екстремізму та фундаменталізму, у поєднанні з особистою мотивацією, може перетворитись на тероризм, що у сучасному суспільстві відбувається все частіше. Тому вкрай важливим є продовження дослідження проблеми соціальної детермінації тероризму для визначення стратегії його запобігання.

Література

1. Вера и знание: Речь Ю. Хабермаса 14 октября 2001 г. в церкви Св. Павла во Франкфурте-на-Майне по случаю присуждения ему Премии мира Биржевого союза немецкой книготорговли // Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: Пер. с нем. — М., 2002.
2. Федотова В. Г. Глобальный мир и модернизация // Философские науки. — 2000. — № 1.
3. Ольшакский Д. В. Психология терроризма. — С.Пб.: Питер, 2002.
4. Паин Э. А. Социальная природа экстремизма и терроризма // Общественные науки и современность. — 2002. — № 4.

УДК 323.28(477)

І. С. Смазнова

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Актуальність наукового дослідження проблем тероризму пов'язана з важливим практичним завданням розробки ефективного механізму протидії негативним наслідкам цього феномена. В умовах зростання тероризму різні держави приходять до рішення про необхідність посилення антитерористичного законодавства. Для України, як частини міжнародного співтовариства, також украй важливо продовжувати вдосконалення механізму протистояння можливим терористичним атакам.

© І. С. Смазнова, 2006